

Дина Д. Војводић

Студенткиња ДАС, Факултет музичке уметности,
Универзитет уметности у Београду, Србија
dinavojvodic@yahoo.com

КРИТИЧКИ ПОГЛЕД ПЕТРА БИНГУЛЦА НА ДЕЛАТНОСТ И СТВАРАЛАШТВО ЕВРОПСКИХ КОМПОЗИТОРА

Сажетак

Петар Бингулац (1897–1990) био је једна од кључних фигура српске музичке критике и есејистике двадесетог века. Био је стални сарадник Београдске радио станице за коју је написао многе музичке емисије – у *Радио Београду*, *Јуџословенском радију* и *Трећем програму Радио Београда*. Писао је критике и есеје за часописе *Музика*, *Звук*, *Савремени акорди*, *Књижевне новине* и друге а избор тих есеја публикован је 1988. године у књизи *Најиси о музици*. У тој књизи објављени су есеји који се баве стваралаштвом и деловањем истакнутих европских композитора. У овом раду бавићемо се управо анализом тих текстова који се тичу стваралаштва Равела, де Фаље, Бартока, Стравинског, и других. Приказаћемо Бингулчев однос према савременом музичком стваралаштву, према композиторима и њиховим карактеристичним опусима. Циљ рада је да се кроз Бингулчев есејистички рад прикаже његов однос према савременој музици и њеним ствараоцима.

Кључне речи: Петар Бингулац, музичка критика, савремено стваралаштво, есејистика

Увод

Након Другог светског рата у нашем политичком, дрштвеном и културном животу дошло је до битних и значајних промена. Конкретно, у музичком животу престонице дешавале су се промене које је диктирала тадашња, социјалистичка власт. Расправе о музичким проблемима биле су и даље у рукама београдских композитора и историчара музике из међуратног периода, а потом су им се придружила и нова лица српске музичке критике и есејистике. Оно што је значајна карактеристика како међуратног, тако и једног дела послератног периода, јесте то да критика и есејистика нису биле примарно опредељење критичара и историчара, композитора и диригената. Они су се претежно бавили педагошком делатношћу, док су афинитет према

музичкој критици показали и поједини, истакнути, књижевници и естетичари.¹

У периоду 1945–1971. године (смрт Бранка Драгутиновића) највише трага у српској музичкој критици оставили су представници старије генерације, а касније се место уступа млађим музичким писцима. Један од најзначајнијих српских музичких писаца и есејиста, који је припадао једним делом старијој, а другим млађој генерацији писаца био је Петар Бингулац, дугогодишњи професор на Музичкој академији у Београду и предани сарадник *Радио Београда* за који је написао небројене музичке критике. Такође, писао је у часописима и новинама *20. октобар*, *Музика*, *Звук*, *Савремени акорди*, *Књижевне новине*, *Полијтика*, *Данас*; зборницима *Конјреса Савеза фолклориста Југославије*, зборницима о Мокрањцу и Корнелију Станковићу.

Поред критика којих је било неколико, Бингулчево основно интересно подручје били су есеји. Било да су у питању есеји о српској музици, српским композиторима (Мокрањац, Славенски), њиховим делима, или пак европским ствараоцима и композицијама, писани су јасно, разумљиво и крајње интересантно. Пре свега приклањао се идејама које су гајили млађи музичари, а које су се тикале неопходности доживљаја и подробне анализе композиције, као и значаја историје музике и њене аналогije са другим дисциплинама. Бингулчев есејистички говор био је тачан и прецизан, често богат неочекиваним запажањима. Пре свега желео је да проникне у суштину музике допуњавајући композиторове идеје, те је остао веран непосредном и неусиљеном есејистичком приповедању а „његова фраза неретко је одавала утисак одломка из књижевног дела.”² Како можемо представити један Бингулчев напис о музици? Пре свега ту су основни подаци из биографије композитора о којем је писао, његов значај у историји музике, акценат на главна дела и на крају најважније, аналитички коментар о одређеној композицији. Бингулац је био један од ретких међу српским музичким писцима који је написао велики број анализа домаћих и светских дела.

Велики део својих написа посветио је српској историји музике и њеним ствараоцима, али и стваралаштву и делатности европских композитора од ренесансе, преко барока, до музике 20. века. Ти радови објављени су у периоду 1952–1967. године, када су уосталом, српској култури били и најпотребнији. У кратким чланцима писао је о композитору и његовом стваралаштву, истичући, разуме се, најзначајније опусе. Понекад је пажњу посвећивао и аналитичком коментару одређене композиције, а акценат је стављао и на атмосферу доба у којем је композитор о којем је писао, живео.

¹ Роксанда Пејовић, *Есејисти и критичари од Пејтра Коњовића до Оскара Данона*, Београд, Факултет музичке уметности, 2010.

² Исто.

Тако можемо закључити да би сваки читалац, био он музичар или не, био заинтересован за нека Бингулчева размишљања. Један део њих, онај који се тиче осврта на стваралаштво иностраних композитора, биће наведен и разматран у даљем тексту.

Бингулчев дискурс о европским композиторима

Пре свега треба истаћи да је Бингулац писао о композиторима попут Мануела де Фаље (Manuel de Falla), Мориса Равела (Maurice Ravel), Беле Бартока (Bela Bartok), Игора Стравинског (Igor Stravinsky), Карола Шимановског (Karol Szymanowski), Еитора Виља Лобоса (Eitor villa Lobos), Франка Мартена (Frank Marten), Артура Хонегера (Artur Honeger) и Бенџамина Бритна (Benjamin Britten) – све то у оквирима њиховог деловања и стварања уопште. С друге стране, писао је и о појединачним делима аутора попут Клаудија Монтевердија (*Борба Танкреда и Клоринде*), Сезара Франка (*Симфонијске варијације*), Густава Малера (*IV симфонија*), Клода Дебисија (*Море*), Леоша Јаначека (*Млагосїї*), Пола Хиндемита (*Маїиис сликар, Реквијем за оне које волимо*) и Арона Копленда (*Мексички салон*).

Пишући о Монтевердију (Claudio Monteverdi) и његовој мадригалској сцени *Борба Танкреда и Клоринде*, коју је окарактерисао као оперу, приметио је да „он има живљи свет маште од света чула и да су се његови савременици супротстављали његовим наглим модулацијама и дисонанцама”³ С друге стране, стваралаштво и делатност Клода Дебисија (Claude Debussy) били су предмет чак три Бингулчева чланка. Са великим жаром писао је о његовој композицији *Море* која га је подстакла да прикаже и развија своју машту: „Обновио је средства музичког израза. Научио их је да говоре беспримерном лепотом и верношћу, и дубином, музиком за коју нигде није могао наћи ни примера ни узора.”⁴ С тим у вези, писао је о импресионизму као стилу и његовој музици мирног тона, о Дебисију коме је хармонија најважнија, важнија од мелодије, а форма је еластична и слободна.⁵

Један део свог есејистичког опуса, Бингулац је посветио и шпанској музици, њеном историјату и најзначајнијем представнику де Фаљи. У уводном делу чланка аутор акценат ставља на историјат шпанске музике и њеног фолклора констатујући да је шпанска музика чак у 16. веку имала велике музичаре попут Виторија, који се у историји музике помиње одмах уз Палестрину и Ласа, а великим делом је запостављена. У томе се заправо и огледа квалитет Бингулчевог чланка у коме он темељно наводи све одлике

³ Петар Бингулац, „Клаудио Монтеверди. Борба Танкреда и Клоринде“, у *Најиси о музици*, Властимир Перичић (ур.), Београд, Универзитет уметности, 1988, 422.

⁴ Петар Бингулац, *Клод Дебиси: Море*, нав. дело, 432.

⁵ Исто.

шпанске музике и музике њена четири највећа ствараоца – де Фаље, Албениза, Гранадоса и Турина. Даље, сматрајући да „сваки композитор треба да жели да његова музика буде блиска народу“,⁶ било да у својим делима цитира фолклор или пише у народном духу, подржавао је де Фаљино компоновање у духу импресионизма и шпанског фолклора. Наслови ставова композиције *Ноћи у шпанским вртovima* за клавир и оркестар – *У вртovima Хенералифа*, *Далека нора* и *У вртovima Сиере Кордобе*, подстакли су Бингулаца да даље развија своју машту приликом слушања овог дела: „ова композиција спада у најславнија и најпоетичнија дела великог шпанског композитора, како у I ставу, који дочарава представу чудесних вртова у старом замку маварских краљева, тако и у следећим ставовима.“⁷ Потом, Бингулац анализира ритам, мелодијске формуле, и цитирани фолклорни текст, третман клавирске, а потом и оркестарске деонице: „Клавир је уведен само да допринесе своје особене ефекте колорита раскошном ватромету боја богатог и живог оркестра.“⁸

Бингулац је у својим написима обрадио и композиторе словенског порекла, што није био чест случај у чланцима његових савременика. Писао је о Јаначеку, Шимановском, Прокофјеву и Стравинском, а потом и о два представника савремене музике, Бартоку и Хиндемиту; доприносу Хонегера, Мартена и Мартинуа, Бритна, Виља-Лобоса и Копленда. Бингулац у тексту о Леошу Јаначеку (Leoš Janáček) и његовој свити *Младоси* констатује да је Јаначек био у потпуности неприхваћен све до 1918. године када се догодило тријумфално извођење његове опере *Јенуфа* у Бечу, које је отворило овој опери сва врата светских сцена Европе и Америке и „заинтересовало цео музички свет за музику овог новог композитора.“⁹ Изненађујуће је то што је Бингулац за тему овог чланка узео свиту *Младоси* за дувачки секстет, композицију која није међу најзначајнијим Јаначековим делима, али управо се ту и крије квалитет овог чланка. Бингулац, као што видимо, покушава и чини нам се, успева, у својим написима и да промовише и уздигне дела која нису у стручној јавности окарактерисана као фундаментална за опус одређеног композитора.

Пишући о кантати *Александар Невски* Сергеја Прокофјева (Sergei Prokofiev), Бингулац истиче све квалитете овог дела. Полази од Прокофјевљевог сусрета са озбиљним, патриотским темама о борби руског народа, по повратку у родну земљу, истичући да је композитор овом тематиком досегнуо оно што је читав живот тражио – „да осети своју земљу, своје људе и своју песму.“¹⁰ Управо зато, истиче Бингулац, ова кантата није

⁶ Петар Бингулац, *Мануел де Фаља и шпански фолклор*, 364.

⁷ Петар Бингулац, *Мануел де Фаља. Ноћи у шпанским вртovima*, нав. дело, 434.

⁸ Исто, 435.

⁹ Петар Бингулац, *Леош Јаначек: Младоси*, нав. дело, 435.

¹⁰ Петар Бингулац, *Сергеј Прокофјев: Александар Невски*, нав. дело, 437.

„нека неважна музика за филм” каква се често за филм и пише, већ је музика овде значајан фактор радње и глуме. Потом Бингулац прелази на аналитички коментар на дело, говорећи о употреби грубих дисонанци, политоналних, густих хармонија и „искеженог” оркестра, док су хорови добили природне, тоналне и „здраве, ведро дисонантне широке мелодије.”¹¹

О стваралаштву и делатности Игора Стравинског много је писано у историји музичке критике и есејистике. Бингулац га је означио као највећег међу највећима; грандиозном историјском величином, синтезом једне епохе. Оно што је такође приметно и значајно јесте то да је чланак о Стравинском један од најкомплекснијих и најопсежнијих када је реч о Бингулчевом критичарском погледу на стваралаштво европских композитора. Наглашавамо да је чланак подељен на неколико етапа које говоре о Стравинском као синтези једне епохе, потом је дат сажет преглед његовог стваралаштва, период након компоновања балета *Жар и њица*, композиторов „заокрет” ка неокласици и на крају период када је Стравински боравио у Америци. Насупрот критичарима своје генерације који су први, руски период његовог стваралаштва, окарактерисали као најсложенији и најзначајнији, Бингулац је размишљао „где је прави Стравински, да ли у неокласичном или америчком, или, можда у свим периодима.”¹² Говорио је о *Посвећењу њролећа* као „најзначајнијем делу нашег доба”, а тврдио је да је *Пулчинела* од свих балета, највише утицала на савремену музику. У поглављу о композиторовом америчком периоду, Бингулац пише о томе да се Стравински у Америци приклонио Веберновој додекафонији – „био је композитор који је имао изванредну способност за увек нову менталну и духовну обнову.”¹³

Још један композитор, који је гајио специфичан однос према фолклору, а којем је Бингулац поклатио пажњу, био је Бела Барток. Његов значај у очима Бингулаца био је велики зато што је он једним делом компоновао под утицајем Брамса, Штрауса и Дебисија и на тај начин себи утро пут до фолклора. Занимљиво је да су одлике Бартоковог стваралаштва у овом чланку откривене кроз полемику коју је Бингулац развио са Лајбовицем, поборником додекафоније, који је наводи Бингулац, Бартоку „замерао непотпуну хроматику и недовољну одређеност, стидљив став, као и одсуство смелости које га гура ка фолклору.”¹⁴ Потом Бингулац прелази на опис Бартокове личности где долазе до изражаја Бингулчеви романтичарски корени: „Ниједан од оних писаца који су га познавали није пропустио да говори о његовој скромној, благој нарави, страсној и ватреној уметничкој

¹¹ Исто.

¹² Петар Бингулац, *Игор Стравински*, нав. дело, 379.

¹³ Исто.

¹⁴ Петар Бингулац, *Бела Барток*, нав. дело, 373.

природи, његовој топлој речи, мирном лицу и свему ономе што је саговорнику уливало поверење и поштовање.”¹⁵

И на крају, посветићемо неколико редова Бингулчевом односу према стваралаштву Артура Хонегера. Данас се делатност овог композитора итекако добро познаје. Међутим, Бингулац је чланак о Хонегеру написао 1957. године, када београдска публика његова дела још увек није чула. Написао га је тако студиозно и историјски занимљиво, да се још увек са великим интересовањем и пажњом чита. Аналитички приступ делу је у овом чланку изостао, али сматрамо да и није био преко потребан. Међутим нису недостајали Бартокови утицаји под којима је радио, његов развој и мењање стилова, и наравно, оно што краси Бингулчев критичарски дискурс – подсећање на лик композитора као индивидуе:

„Име Артура Хонегера било је запажено, иако се он енергично трудио још раније да својим композицијама 'уђе' у круг тада најзначајнијих француских композитора. Његова музика заузима, баш због његове самосталности, важно место у тадашњој модерној француској музици, јер она није само једна, још једна, мало друкчија варијанта оног што се око њега слушало и писало, него је она својим различитим карактером допунила модерно француско стваралаштво баш у ономе чега тамо није много било ... „јер читав Хонегер је баш у спајању, мешању и везивању различитог, сличног и супротног...” „Он спаја француску и немачку музику, он везује 19. са 20. веком у њему узимају реч симфоничар и драматичар, са расположењем прво ведрим, а доцније мрачним и све мрачнијим.” Зато је и његов музички језик сложен, многоврстан, композитан. Ту су тоналност и атоналност, једногласје, хомофонија и полифонија, модерно и старо. Па ипак његова музика има крепку стихијну снагу и једном карактеристичном стилу даје утисак јединства.”¹⁶

Треба само нагласити да је Бингулац своје чланке посветио још и деловању Мартена, Мартинуа, Бохуслава Мартина, Виља-Лобоса и Копленда, али у овом тренутку подробнија анализа ових чланака захтева већи простор, те закључујемо да ова тема захтева посебно, или пак проширено научно истраживање.

Закључак

Дакле, на крају закључујемо да је Бингулчев допринос европској музици, али посебно српској музичкој јавности на изузетно високом нивоу. Он је својим чланцима пре свега 'отворио уши и очи' указавши на одлике стваралаштва како добро познатих, али тако и мање познатих европских музичких

¹⁵ Исто, 374.

¹⁶ Петар Бингулац, *Артур Хонегер*, нав. дело, 406–413.

стваралаца. Дакле из његових чланака избија дух пропаганде, информативности, фундаменталне аналитике, дискурса о поетици и стилистици домаћих и светских стваралаца уметничке, како Бингулац наводи, 'озбиљне музике'.

Литература

Костић, Душан (1972). Петар Бингулац тај радознали човек. Про музика, 64, 8.

Маринковић, Соња (2007). Музика у XIX веку и првој половини XX века: У: Мирјана Веселиновић-Хофман (уредник), *Историја српске музике* (71–95). Београд: Завод за уџбенике.

Пејовић, Роксанда (1999). *Музичка критика и есејистика у Београду* (1919–1941). Београд: Факултет музичке уметности.

Пејовић, Роксанда (2010). *Есејисти и критичари од Пејтра Коњовића до Оскара Данона*. Београд: Факултет музичке уметности.

Перичић, Властимир (уредник) (1988). Петар Бингулац. Написи о музици. Београд: Универзитет уметности.

Поповић, Тијана (1989). Текстови Петра Бингулаца као факт и уметнички доживљај. Звук, 1, 19–31.

CRITICAL VIEW OF PETAR BINGULAC ON THE CREATION OF EUROPEAN COMPOSERS

Petar Bingulac (1897–1990) was one of the key figures of Serbian music criticism and essay writing in the twentieth century. He was a regular contributor to the Belgrade Radio Station, for which he wrote many music shows - at Radio Belgrade, Yugoslav Radio and Radio Belgrade's Third Program. He wrote critics and essays for *The Music*, *The Sound*, *The Contemporary Chords*, *The Literary Newspapers* and others, and a selection of these essays was published in 1988 in the book *The Inscriptions on Music*. In this book published essays are dealing with the creativity and performance of prominent European composers. In this paper we will deal with the analysis of these texts concerning the creativity of Morris Ravel, Manuel de Flier, John Aherland, Bela Bartok, Igor Stravinsky, Frank Marten and others. We will show Bingulac's attitude towards contemporary music, composers and their characteristic opuses.

Key words: Petar Bingulac, music criticism, contemporary creativity, essay writing